

Een nieuwe vindplaats van *Liparis loeselii* in het gebied van Antwerpen Linkeroever

Geert SPANOGHE, Wouter VAN LANDUYT en Ralf GYSELINGS

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel
[geert.spanoghe@inbo.be] – [wouter.vanlanduyt@inbo.be] – [ralf.gyselings@inbo.be]

Abstract. – The reappearance of *Liparis loeselii* on the West bank of the river Schelde. A new Belgian population of *Liparis loeselii* (L.) L.C.M. Rich. was found in Kallo (Beveren, Antwerp port area) in 2007. The location consists of a landfill with a sand-in-water slurry mix resulting in calcareous sandy soils with an industrial destination. Anno 2007, this is only the second location of this species in Belgium. As the Habitat Directive of the European Union strictly protects *Liparis loeselii*, the planned industrial development has been switched to another place and conservation measures have been prepared to conserve the population.

Résumé. – Réapparition de *Liparis loeselii* sur la rive gauche de l'Escaut. Une nouvelle population de *Liparis loeselii* (L.) L.C.M. Rich. a été découverte dans le port industriel d'Anvers, sur le territoire de la commune de Kallo (Beveren) en 2007. Le terrain, remblayé avec du sable calcaire de l'Escaut, est une zone à destination industrielle. *Liparis loeselii* étant strictement protégé par la Directive Habitat de la Communauté européenne, le développement industriel qui était prévu sur cette localité a dû déménager vers un autre terrain et des mesures de conservation de la population de *Liparis loeselii* ont été prises.

Inleiding

Tijdens een broedvogelinventarisatie in Beveren (deelgemeente Kallo), in de Waaslandhaven, vonden Geert Spanoghe en Kenny Hessel op 4 juni 2007 enkele bloeiende exemplaren *Liparis loeselii* (groenknolorchis). Na wat speurwerk tijdens de volgende dagen bleek het al snel om meer dan 100 exemplaren te gaan, gevonden binnen een afstand van enkele tientallen meters van elkaar. Eén plant werd nog gevonden op circa 150 m van de hoofdgroeiplaats.

Tijdens een telling in juni 2008 werden 438 exemplaren (waarvan 232 vegetatief) gemerkt met plastic labels en ingemeten met een hand-GPS. Ongetwijfeld werd daarbij een aantal planten over het hoofd gezien; zelfs bloeiende exemplaren van deze lage tot zeer lage voorzomerbloeiër vallen immers nauwelijks op.

Verspreiding en ecologie

Het areaal van *Liparis loeselii* is beperkt tot de gematigde klimaatzones van Europa en Noord-Amerika, alhoewel ook in Centraal-Azië vondsten gekend zijn (Hultén & Fries 1986). In heel Europa is de soort bedreigd en om die reden is ze opgenomen in de lijst van soorten waarvoor in heel Europa speciale beschermingsmaatregelen moeten getroffen worden (Conventie van Bern en de Habitatrichtlijn).

Liparis loeselii is een pionierssoort van voedselarme en basenrijke, vochtige milieus. In België is ze te vinden in twee types milieus: enerzijds nat kalkrijk zand in duinvalleien, anderzijds venige substraten in door kalkrijke kwel gevoede laagveenmoerassen. *Liparis loeselii* staat vooral in lage vegetaties, waar de soort profiteert van openingen in de begroeiing om zich te vestigen. In duinvalleien betreft het over het algemeen zeer open vegetaties. In laagveenmoerassen is de soort vooral te vinden in mostapijten.

Achteruitgang van de soort in België

De achteruitgang van *Liparis loeselii* is in België reeds lang aan de gang (Robyns 1958). We geven hier een bondig overzicht van de voornaamste vindplaatsen, met aanduiding van het jaartal van de eerste en laatste gedocumenteerde vondst, gebaseerd op de herbaria van de Nationale Plantentuin van België (BR), de Universiteit Gent (GENT), de IFBL-archieven, Florabank en literatuur (Robyns 1958, Vanhecke 1993, Parent 1993, Leten 1995).

- Kustduinen: de duinvalleien langs de kust vormden lange tijd het bolwerk van deze soort in België, met vondsten in De Panne (duinen tussen De Panne en de Franse grens, 1932-1956), Koksijde (1906-1947), Oostduinkerke

(1928-1952), Nieuwpoort (19de eeuw) en Blankenberge-Zeebrugge (1864-1891).

- Polders: Hoboken (1919-1932) en Antwerpen-Linkeroever (Vlaams Hoofd, 1940-1958).
- Kempen: Oelegem (1865-1908), Mol (1975-2008), Neerpelt (1947-1953) en Zutendaal (19de eeuw).
- Brabants district: Berg (1862-1943), Pérot (1872-1903), Hollain (1885-1889), Péruwelz (Marais de la Roë, 1842-1862).
- Lotharingen: Vance (Landbruch moeras, 1987).

Behalve in Kallo, komt *Liparis loeselii* momenteel in België enkel nog voor in het Meergoor nabij Mol, waar de soort sinds 1975 werd waargenomen. De aantallen op deze laatste plaats variëren van 5 tot 10 exemplaren (pers. med. conservator Jan Dirckx). Op de vindplaats in het Landbruch moeras in Vance werd de soort na haar ontdekking in 1987, nadien niet meer teruggevonden, ondanks gerichte zoekacties (Parent 1993).

Standplaats

Deze nieuwe standplaats van *L. loeselii* betreft een met kalkrijk zand opgespoten terrein in de Waaslandhaven (IFBL C4.13). Het gedeelte waar *Liparis* is gevonden, werd opgespoten in 1983 en 1984. Het ligt lager dan de onmiddellijke omgeving. Een aangrenzend terreingedeelte wordt ingenomen door een tot 2 m hoger gelegen opspuiting, die al sinds 1980 afgewerkt was en die vermoedelijk mede de oorzaak is van de sterke vernatting van de standplaats door insijpelend grondwater en het ophouden van oppervlaktewater. Pas in 1985 was het volledige omringende gebied opgespoten, zodat vanaf dan pas het gebied in zijn geheel hydrologisch begon te stabiliseren.

De groeiplaats van *Liparis* bestaat uit een vrij open en jong wilgen- en berkenstruweel en voor een deel uit een rietveld. Vooral in het wilgen- en berkenstruweel is de bodem vrij open en wordt gedomineerd door levermossen, zoals *Leiocolea badensis* en *Preissia quadrata*, en door kortlevende topkapselmossen (zie tabel 1, opname WVL 07-01), waaronder *Amblyodon dealbatus*, een nieuwe soort voor België (Van Landuyt & De Beer 2008).

Tabel 1. Opnamen op de groeiplaats van *Liparis loeselii* in de Waaslandhaven (Kallo, Beveren), 11 juni 2007. Schaal voor permanente kwadraten van Londo (1975).

	WVL 07-01	WVL 07-02
Oppervlakte	5 x 5 m	5 x 5 m
Hoogte vegetatie	30 (-50) cm	2m
Totale bedekking	95%	100%
Struiklaag		
Bedekking	20%	40%
<i>Betula pendula</i>	2	1+
<i>Salix cinerea</i>	2	3
<i>Salix alba</i>	r.1	r.1
<i>Salix caprea</i>	.	p.1
<i>Salix repens</i>	p.4	p.1
Kruidlaag		
Bedekking	20%	90%
<i>Phragmites australis</i>	p.1	3
<i>Blackstonia perfoliata</i>	r.1	p.1
<i>Carex distans</i>	p.1	r.1
<i>Liparis loeselii</i>	r.1	p.1
<i>Calamagrostis epigejos</i>	1	5
<i>Pulicaria dysenterica</i>	a.1	a.2
<i>Samolus valerandi</i>	a.1	p.1
<i>Potentilla anserina</i>	.	p.1
<i>Lycopus europaeus</i>	p.1	p.1
<i>Carex hirta</i>	r.1	.
<i>Juncus articulatus</i>	p.1	p.1
<i>Trifolium dubium</i>	r.1	.
<i>Leontodon saxatilis</i>	p.1	.
<i>Agrostis stolonifera</i>	p.1	.
<i>Plantago major</i>	p.1	.
<i>Equisetum arvense</i>	r.1	p.1
<i>Festuca filiformis</i>	r.1	.
<i>Eupatorium cannabinum</i>	.	p.1
<i>Tussilago farfara</i>	.	r.1
<i>Taraxacum s. Ruderalia</i>	.	r.1
<i>Mentha aquatica</i>	.	a.2
<i>Holcus lanatus</i>	.	r.1
<i>Senecio jacobaea</i>	.	r.1
<i>Prunella vulgaris</i>	.	p.1
Moslaag *		
Bedekking	80%	
<i>Preissia quadrata</i>	m.4	p.1
<i>Riccardia chamedryfolia</i>	.1	r.1
<i>Drepanocladus polygamus</i>	.1	.2
<i>Drepanocladus aduncus</i>	.1	.1
<i>Leiocolea badensis</i>	7	.
<i>Didymodon tophaceus</i>	.4	.
<i>Amblyodon dealbatus</i>	.1	.
<i>Amblystegium serpens</i>	.1	.
<i>Aneura pinguis</i>	.1	.
<i>Bryum pseudotriquetrum</i>	.1	.
<i>Bryum algovicum</i>	.1	.
<i>Pellia endiviifolia</i>	.	1
<i>Calliergonella cuspidata</i>	.	1-

* Naamgeving mossen naar Siebel & During (2006).

Op de tweede standplaats, waar het grootste deel van de populatie staat, groeit veel meer riet (opname WVL 07-02). In de opnamen of in de onmiddellijke omgeving ervan staan nog redelijk wat soorten die bestand zijn tegen brakke omstandigheden, zoals *Carex distans*, *Juncus compressus*, *J. gerardii*, *Potentilla anserina* en *Glaux maritima*. Een deel van het rietland, hoewel uitgedroogd in juni 2007, leek ook te nat voor de vestiging van *Liparis*. 's Winters staat dit gedeelte tot meer dan 20 cm onder water. Hier groeit trouwens wel *Cladium mariscus*.

Toekomst

Liparis loeselii staat in Bijlage II van de Europese habitatrichtlijn. In deze bijlage staan de "dieren- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding waarvoor aanwijzing van Speciale Beschermingszones vereist is". Aangezien er in België maar één andere, veel kleinere populatie van *Liparis loeselii* bekend is, lijkt de aanduiding van deze standplaats als Speciale Beschermingszone noodzakelijk.

Het gedeelte van de Waaslandhaven waar de populatie ontdekt werd, had als eindbestemming een logistiek park dat door de Maatschappij Linkerscheldeoever zou worden ontwikkeld. Na enkele constructieve vergaderingen werd een ruil voorgesteld van deze zone met een 'harde' bestemming met een zone met bestemming 'permanente ecologische infrastructuur'. Hierdoor wordt niet alleen de zone met *L. loeselii* gevrijwaard, maar wordt ook een groter en vooral robuuster geheel gevormd met het aangrenzende deel van het natuurgebied de Haasop.

De site bevindt zich ook in een Vogelrichtlijngebied. Hierdoor moet elk groot bouw- of infrastructuurwerk voorafgegaan worden door een passende beoordeling die bij de bouwvergunning moet gevoegd worden. Hierin moeten alle mogelijke effecten op aanwezige natuurwaarden, zo ver als de invloedssfeer van het werk kan reiken, in het kader van Natura 2000 (het netwerk van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden) onderzocht worden. Omwille van het behoud van de populatie *Liparis loeselii* kunnen beperkingen geformu-

leerd worden omtrent diepe drainage bij bouwwerken, aanleg en vooral diepte van afwateringsgrachten, enz. De opgespoten gronden zijn immers plaatselijk zeer doorlaatbaar door een grote maar onvoorspelbaar voorkomende zandfractie, waardoor steeds rekening moet gehouden worden met effecten van grondwaterverstoring op grotere afstand.

Het beheerplan voor deze site zal in de loop van 2008 opgesteld worden. Het staat vast dat hierin bijzondere aandacht zal besteed worden aan de hydrologie en het openhouden van de vegetatie van deze site. Aangrenzende stukken waar de soort nog niet voorkomt, zouden geplagd kunnen worden, opdat ze zich zou kunnen uitbreiden. Dit alles zal strikt opgevolgd worden binnen de nu al intensieve monitoring van Natura 2000 in de Waaslandhaven (Spanoghe *et al.* 2008).

Literatuur :

- Hultén E. & Fries M.** (1986) – Atlas of the North European vascular plants: north of the tropic of cancer. Part 1. Königstein, Koeltz.
- Leten M.** (1995) – De orchideeënflora van het Westhoek-reservaat (De Panne, West-Vlaanderen): een evaluatie van 38 jaar bescherming en beheer. *Liparis* 1: 12-33.
- Londo G.** (1975) – De decimale schaal voor vegetatiekundige opnamen van permanente kwadraten. *Gorteria* 7: 101-105.
- Parent G.H.** (1993) – Les Orchidées du terrain militaire de Stockem-Lagland (Arlon, Belgique). *Les Naturalistes belges* 74 (3): 86-92.
- Robyns A.** (1958) – *Liparis loeselii* (L.) L.C. Rich. En voie de disparition en Belgique. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 91 (1): 79-92.
- Siebel H. & During H.** (2006) – Beknopte mosflora van Nederland en België. Utrecht, KNNV Uitgeverij.
- Spanoghe G., Gyselings R. & Van den Bergh E.** (2008) – Monitoring van het Linkerscheldeoevergebied in uitvoering van de resolutie van het Vlaams Parlement van 20 februari 2002: resultaten van het vijfde jaar. Bijlage 9.10 bij het vijfde jaarverslag van de Beheerscommissie Natuurcompensatie Linkerscheldeoevergebied. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO.R.2008.14). Brussel, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.
- Van Landuyt W. & De Beer D.** (2008) – *Amblyodon dealbatus* (Hedw.) P.Beauv., een nieuwe mossoort voor België. *Dumortiera* 95: 15-17.
- Vanhecke L.** (1993) – Aspecten van de vegetaties, de ecologie en de dynamiek van het natuurreservaat De Fonteintjes (W.-Vl.), in het bijzonder van de *Dactylorhiza praetermissa*-populaties. Gent, Universiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsproefschrift.